

فرا تحلیل هویت‌پژوهی در ایران (با عطف نظر به مقالات علمی - پژوهشی یک دهه گذشته (۱۳۹۱-۱۳۸۱))

* مهدی ابراهیمی

E-mail: mehdi16359@gmail.com

** سیدمحمدغفار نیکنام‌راد

E-mial: mgnikrad@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۲/۲۵

چکیده

این مقاله، فراتحلیلی بر مطالعات حوزه هویت در ایران در یک دهه گذشته است. پرسش اصلی مقاله این است که هویت‌پژوهی در ایران، ناظر به چه مسائلی است؟ بدین ترتیب، هدف اصلی از انجام این فراتحلیل، بررسی پیشینه پژوهشی مقوله هویت به منظور شناخت اشتراکات و افتراقات مطالعات حوزه هویت در کشور و دستیابی به نتایج کلی و کاربردی و بینش‌ها و نگرش‌های تازه به هویت و هویت‌پژوهی است. جامعه آماری این تحقیق، ۵۰ پژوهش (مقاله علمی - پژوهشی) با موضوع هویت در کشور در دهه اخیر (۱۳۹۱-۱۳۸۱) است. مهم‌ترین متغیرهای بررسی شده در این تحقیق عبارت‌اند از: حوزه مطالعاتی یا قلمرو رشته‌ای مقالات، رویکردهای نظری مقالات، قلمرو یا میدان مطالعه پژوهش‌ها، نوع پژوهش‌ها، روش‌شناسی پژوهش‌ها، مؤلفه‌های هویت ملی و دینی که در مقالات به آنها توجه شده است، پرسش‌ها و نیز فرضیه‌ها و متغیرهای اصلی طرح شده در مقالات، تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات، روش‌های نمونه‌گیری، تکنیک‌های تحلیل داده‌ها، واحد تحلیل، جامعه آماری یا گروه‌های هدف، و یافته‌های مقالات. برخی از یافته‌های مهم این تحقیق عبارت‌اند از: عدم توافق در باب چیستی مؤلفه‌های هویت ملی در کشور، گستردگی وجه ملی هویت‌پژوهی در کشور نسبت به وجه دینی آن، خصلت توصیفی - تحلیلی (کیفی) پیشینه پژوهش‌ها، تمرکز بر افراد (گروه‌ها) و ساخته‌های آنها به‌عنوان واحد تحلیل، ترجیح روش اسنادی (کتابخانه‌ای) به سایر روش‌ها، ضعف مسأله‌مندی و زمان‌مندی، نامشخص بودن جامعه آماری یا گروه‌های هدف به همراه ضعف نمونه‌گیری در شمار قابل‌توجهی از پژوهش‌ها، جنبه نظری محدود و وجه کمی نابسندگی بسیاری از پژوهش‌های حوزه هویت در کشور.

کلید واژه‌ها: فراتحلیل، هویت، هویت ملی، هویت دینی، هویت‌پژوهی، ایران.

* کارشناسی‌ارشد توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، نویسنده مسئول

** دانشجوی کارشناسی‌ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه امام خمینی قزوین

مقدمه و طرح مسأله

پرسش از هویت در ایران معاصر، به هیچ روی پرسش جدیدی نیست. تاریخ معاصر ایران با پرسش هویت، گفتمان‌های هویت، بحران هویت، هویت خودی و بیگانه، و به‌ویژه در سال‌های اخیر، هویت اسلامی - ایرانی عجین شده است. این آمیختگی چنان است که می‌توان فرایندهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی اعم از مدرنیزاسیون، توسعه، مشروطه‌خواهی، قیام‌های اجتماعی، انقلاب اسلامی و غیره را حول محور هویت (پرسش هویت) از نو صورت‌بندی کرد (صدیق سروستانی و قادری، ۱۳۸۸: ۳۷). امروزه جنبه‌های گوناگون مسأله هویت از سوی متفکران اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. شرایط کنونی ارتباطات جهانی، توسعه تکنولوژی‌های مختلف، رویارویی فرهنگی مداوم و جز اینها سبب شده که مسأله هویت در ابعاد مختلف از جمله دینی و ملی به موضوعی کانونی در بررسی‌های اجتماعی تبدیل شود (سفیری و غفوری، ۱۳۸۸: ۲). در فرایند جهانی شدن، علاوه بر انقلاب اطلاعات و ارتباطات، دو رویداد پراهمیت و تاریخی (در دو دهه آخر قرن بیستم)، مسأله هویت را پیش روی ایرانیان قرار داد؛ یکی انقلاب اسلامی و اسلام‌گرایی که در قالب هویت جدید از دهه ۱۹۸۰ بروز یافت و دیگری، فروپاشی نظام جهانی دوقطبی در دهه ۱۹۹۰ که منجر به از میان رفتن موازنه ژئوپلیتیک در جهان سیاسی شد (احمدی‌پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۸۵). اهمیت مقوله هویت و تحولات همبسته با آن تا حدی است که تغییر شکل هویت در کنار پدیده جهانی شدن در دوران تجدد متأخر (دنیای کنونی)، دو قطب دیالکتیک محلی و جهانی خوانده شده است (گیدنز، ۱۳۸۷: ۵۶).

مسأله هویت در ایران، از دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰ شمسی، توجه زیادی را برانگیخت. حضور مسأله‌ساز هویت در شرایط و ساختار اجتماعی و تأثیرگذاری آن در تصمیم‌گیری‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و روابط فردی، گروهی و ملی سبب شده تا جدا از پارادایم فکری اندیشمندان و فارغ از توجه ایجابی و سلبی آنها به موضوع، هویت، خود را به مثابه یک مسأله اجتماعی بر علوم انسانی و پژوهشگران این حوزه تحمیل کند. برای شناخت بهتر و بیشتر از مقوله هویت باید از دانش به دست آمده از پژوهش‌های این حوزه استفاده کرد. یکی از روش‌های موجود برای انجام این کار و ایجاد انسجام در پژوهش‌های انجام شده، کاریست روش فراتحلیل است. این روش، ناظر به ترکیب و ارائه یافته‌هایی جدید از مطالعات و پژوهش‌هایی است که هر یک به جنبه یا

جنبه‌هایی از موضوع هویت پرداخته و بینش‌هایی در مورد آن فراهم آورده‌اند. منظور از بینش در اینجا بهره‌برداری از داده‌ها و دیدگاه‌های انباشته شده است (سریع‌القلم، ۱۳۸۹: ۳۰). موضوع هویت از دهه ۱۹۹۰ به یکی از مباحث متداول در محافل دانشگاهی بدل شد (مشیرزاده و مسعودی، ۱۳۸۸: ۲۵۲) و به تدریج، اندیشمندان حوزه‌های گوناگون علوم انسانی با گرایش‌ها و رهیافت‌های مختلف به بررسی آن پرداختند. هم‌چنین در سال‌های اخیر، مطالعات بسیاری درخصوص هویت در جامعه ایران به انجام رسیده است. هر کدام از این مطالعات با رویکردی خاص به بررسی چندوچونی مفهوم هویت پرداخته و اطلاعات گرانبهایی در باب وجوه گوناگون آن فراهم آورده‌اند. تحلیل نظام‌مند این مطالعات، علاوه بر کمک به سیاست‌گذاران اجتماعی و فرهنگی و تصمیم‌گیران سیاسی، امکانات نیازموده هویت‌پژوهی در ایران را پیش روی دانش‌آموختگان، پژوهشگران و علاقه‌مندان علوم انسانی و اجتماعی قرار می‌دهد.

سؤال پژوهش

سؤال اصلی این مقاله این است که هویت‌پژوهی در ایران، ناظر به چه مسائلی است؟ به عبارت دیگر این پژوهش، دستیابی به فهمی کلی از نتایج تحقیقات انجام شده در باب هویت و شناسایی نقاط قوت و ضعف آنها از طریق ترکیب و تلفیق نتایج این تحقیقات را جست‌وجو می‌کند.

تعریف مفاهیم

هویت: به لحاظ لغوی، واژه Identity (هویت) از واژه Identitas از ریشه Idem (به معنی تشابه و تداوم) در زبان لاتین مشتق شده (صالحی‌امیری، ۱۳۸۷: ۴۰) و البته در دو معنای ظاهراً متناقض به کار رفته است: ۱- همسانی و یکنواختی؛ ۲- تمایز که دربرگیرنده ثبات یا تداوم در طول زمان است (مرشدی‌زاد و دیگران، ۱۳۸۹: ۷۸). فرهنگ آکسفورد، هویت را چستی و کیستی فرد تعریف کرده (افروغ، ۱۳۸۷: ۲۲؛ گنجی و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۲۵) و فرهنگ معین، هویت را آنچه موجب شناسایی فرد باشد دانسته است (افروغ، ۱۳۸۷: ۲۱). هویت را می‌توان مجموعه‌ای از شاخص‌ها و علائم در حوزه مؤلفه‌های مادی، زیستی، فرهنگی و روانی دانست که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه، یا اهلیتی و فرهنگی از اهلیت و فرهنگ دیگر می‌شود (نصری، ۱۳۸۷: ۱۰؛ مرشدی‌زاد و احمدلو، ۱۳۹۲: ۸۲؛ مجتهدزاده، ۱۳۸۷: ۱۲۴؛ شیخوندی، ۱۳۷۹: ۶). منظور از هویت، تجربه

واقعی فرد درباره خود در یک موقعیت خاص است، و یا طریقی که افراد در آن به تعریف خود می‌پردازند (برگر و دیگران، ۱۳۸۱: ۸۴). هویت به مثابه مفهومی چندوجهی، متغیر، سیال، مرکب (قربانی، ۱۳۸۳: ۶۵) و در عین حال، نسبی، سرچشمه و سازمان‌دهنده معنا و تجربه برای مردم است (کاستلز، ۱۳۸۹: ۲۲) و دامنه آن از خصوصی‌ترین تجلیات فردی تا عمومی‌ترین حوزه‌های اجتماعی را دربرمی‌گیرد (آشنا و روحانی، ۱۳۸۹: ۱۵۷).

فرا تحلیل: فراتحلیل، در واقع، رویکرد است نه تکنیک؛ رویکردی مدرن، چندسطحی، چندبعدی و در عین حال چندروشی که بازنگری پیشینه پژوهشی در یک حوزه را می‌توان رایج‌ترین تعبیر از آن دانست (وولف، ۱۹۸۶ به نقل از هومن، ۱۳۸۷: ۲۴). این روش، ناظر است به ترکیب و ادغام اجزاء مثل داده‌ها، اطلاعات، مفاهیم، نظریه‌ها و غیره به منظور تکوین یک چیز (کل) جدید (هومن، ۱۳۸۷: ۲۳) و یکپارچه‌سازی یافته‌های مطالعات منفرد و پراکنده برای استفاده علمی و کاربردی از آنها (صدیق سروستانی، ۱۳۷۹: ۶۸؛ ذاکر صالحی، ۱۳۸۶: ۱۲۰). در این نوع از مطالعه پژوهشی، محقق بر اساس یک سؤال خاص به گردآوری مطالعات منتشرشده پیشین و بازتحلیل نتایج آنها می‌پردازد تا روند کلی حاکم بر این مطالعات را دریابد (سالترز - پدنتز، ۲۰۱۰: ۱).

پیشینه پژوهش

اگرچه پژوهش‌ها و مطالعات بسیاری پیرامون موضوع هویت در ایران و جهان به انجام رسیده است، اما پژوهش‌هایی که به طور خاص به فراتحلیل هویت اختصاص یافته باشد، پرشمار نیست. در این زمینه، در ایران می‌توان از چهار مطالعه یاد کرد. جعفرزاده پور در پژوهشی با نام «کتاب‌های درسی و هویت ملی؛ فراتحلیل مطالعات انجام شده درباره کتاب‌های درسی» (فصلنامه مطالعات ملی، تابستان ۱۳۸۹)، توجه متناسب به دو بُعد اصلی هویت ایرانیان (دینی و ملی) در کتاب‌های درسی را عامل ضروری ایجاد هویتی منسجم در دانش‌آموزان تلقی کرده است. عبداللهی در پژوهشی با عنوان «هویت ملی در ایران» (فصلنامه علوم اجتماعی، پاییز ۱۳۸۹)، مقاله‌های فارسی موجود را با نگاهی فراتحلیلی بررسی کرده و با توجه به یافته‌های توصیفی مقالات، از جمله به اصیل و ذاتی بودن هویت اسلامی - ایرانی اشاره کرده است. پژوهش کریمی

و دیگران تحت عنوان «جامعه‌شناسی و مشکله هویت در ایران» (فصلنامه مطالعات ملی، بهار ۹۱)، رویکردی فراتحلیلی به مطالعات نظری و پژوهشی هویت دارد و سه دسته مطالعات انجام شده در قلمرو موضوعی هویت را بررسی کرده است: نظریه‌های عام جامعه‌شناسی، مطالعات نظری جامعه علمی ایرانی، و مطالعات پژوهشی ایرانی. طبق یافته‌های این پژوهش، مطالعات نظری هویت بر هویت ملی تأکید دارند و مطالعات تجربی، ناظر به ابعاد فروملی و جهانی هویت‌اند. لقمان‌نیا و دیگران در مطالعه‌ای با عنوان «توافق و عدم توافق در زمینه مؤلفه‌های هویت ملی و تلویحات آن در نظام آموزش و پرورش ایران» (فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، تابستان ۱۳۹۱)، مؤلفه‌های هویت ملی را با روش فراتحلیل مورد بررسی قرار داده و عدم یکپارچگی این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی و فقدان جامعیت آنها را نقد کرده است.

در سطح بین‌المللی، جنت هلمز در مطالعه‌ای با عنوان «فرا تحلیل مطالعات هویت نژادی سفیدپوستان» (۱۹۹۹)، ۳۸ پژوهش در مورد نگرش‌ها به هویت نژادی سفیدپوستان را بررسی کرده و روایی و پایایی سنجه‌های به کار رفته در این پژوهش‌ها را مورد توجه قرار داده است. ساگیل و باسکس - کوپرو در مطالعه خود با نام «تصورات قالبی و هویت: فراتحلیل تحقیقات حوزه جنسیت و علم» (۲۰۱۰)، به بازنگری انتقادی ادبیات، نظریه‌ها و تحقیقات این حوزه در سطح اروپا در فاصله زمانی ۱۹۸۰-۲۰۰۹ پرداخته‌اند. کروگر، مارتینوسن و مارشا در مطالعه‌ای تحت عنوان «فرا تحلیل پژوهش‌های تغییر منزلت هویتی در دوره نوجوانی و ابتدای جوانی» (۲۰۱۰)، با بررسی ۱۲۴ چکیده مقاله و چکیده پایان‌نامه در دوره زمانی ۱۹۶۶-۲۰۰۵، الگوهای تحولی تغییر منزلت هویتی را مورد بررسی قرار داده‌اند. پژوهش اسمیت و سیلوا با نام «فرا تحلیلی بر مطالعات هویت قومی و به زیستی شخصی مردم رنگین‌پوست» (۲۰۱۱)، معطوف به رنگین‌پوستان امریکای شمالی است و از جمله به همبستگی میان هویت قومی و عزت نفس اشاره می‌کند. مطالعه سی‌یرا، هایمن و هایسر (۲۰۱۲) به فراتحلیل و واکاوی پژوهش‌هایی اختصاص یافته که مقوله «هویت قومی در تبلیغات» را بررسی کرده‌اند. تمرکز این مطالعه بر تفاوت پژوهش‌ها از حیث نوع سنجه‌های به کار رفته در آنهاست.

روش‌شناسی پژوهش

روش فراتحلیل در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است. تحقیق حاضر، از جنبه هدف، در زمره تحقیقات توسعه‌ای و کاربردی قرار می‌گیرد. از جنبه نوع و ماهیت

داده‌ها، این تحقیق، وجهی کمی - کیفی دارد. براساس خصوصیات موضوع، تحقیق حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی است. همچنین براساس معیارهای ترکیبی (میزان کنترل رفتار رویداد، نقش پژوهشگر در گردآوری داده‌ها و جز این‌ها (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۸۲: ۳۰۰)، این تحقیق، اسنادی (کتابخانه‌ای) است.

تکنیک گردآوری اطلاعات و جامعه آماری پژوهش

در تحقیق حاضر، از طریق مطالعه اسنادی (کتابخانه‌ای) و جست‌وجو در پایگاه‌های اینترنتی نشریات داخل کشور، ۵۰ مقاله علمی - پژوهشی مجلات داخلی با موضوع هویت در یک دهه گذشته (۱۳۹۱-۱۳۸۱) که دارای چارچوب‌های علمی و استانداردهای لازم جهت انجام فراتحلیل بودند، انتخاب و بررسی شدند. بدین ترتیب، جامعه آماری این تحقیق، مطالعات (مقالات علمی - پژوهشی) حوزه هویت در کشور در دهه اخیر است.

حوزه پژوهش، سال انجام پژوهش، و واحد تحلیل

حوزه (یا قلمرو و میدان مطالعه) این تحقیق، کشور ایران است. این تحقیق در سال ۱۳۹۱ به انجام رسیده و واحد تحلیل آن نیز پژوهش‌های انجام شده پیشین است.

یافته‌های پژوهش

۱- نام مجلات و حوزه مطالعاتی یا قلمرو رشته‌ای آنها

جدول شماره (۱)

ردیف	نام مجله	حوزه مطالعاتی
۱	غرب‌شناسی بنیادی	علوم سیاسی
۲	پژوهش در برنامه‌ریزی درسی	برنامه‌ریزی آموزشی
۳	هویت شهر	مطالعات شهری
۴	مطالعات سیاسی	علوم سیاسی
۵	راهبرد	علوم سیاسی
۶	فصلنامه سیاست	علوم سیاسی
۷	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی
۸	زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)	مطالعات زنان
۹	نامه علوم اجتماعی	علوم اجتماعی

۱۰	دانش انتظامی	علوم اجتماعی و فرهنگی
۱۱	پژوهش سیاست نظری	علوم سیاسی
۱۲	تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی	جغرافیا
۱۳	نوآوری‌های آموزشی	برنامه‌ریزی آموزشی
۱۴	مطالعات ملی	علوم سیاسی، اجتماعی و فرهنگی
۱۵	مجله جامعه‌شناسی ایران	علوم اجتماعی
۱۶	مطالعات امنیت اجتماعی	علوم اجتماعی
۱۷	جامعه‌شناسی	علوم اجتماعی
۱۸	دانشور رفتار	روان‌شناسی
۱۹	آرمانشهر	مطالعات شهری
۲۰	شیعه‌شناسی	مطالعات دینی
۲۱	مطالعات روان‌شناختی	روان‌شناسی
۲۲	اسلام‌پژوهی	مطالعات دینی
۲۳	جامعه‌شناسی کاربردی	علوم اجتماعی
۲۴	تحقیقات فرهنگی	مطالعات فرهنگی
۲۵	مطالعات قدرت نرم	علوم سیاسی
۲۶	المپیک	تربیت بدنی
۲۷	مطالعات شهر ایرانی - اسلامی	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری
۲۸	پیک نور	مطالعات دینی
۲۹	زبان‌پژوهی	زبان‌شناسی
۳۰	پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه	علوم اجتماعی
۳۱	مطالعات مدیریت شهری	مطالعات شهری
۳۲	پژوهشنامه تربیتی	علوم تربیتی

۵۰ مقاله بررسی شده، در فاصله زمانی ۱۳۹۱-۱۳۸۱ (پاییز ۸۱ تا تابستان ۹۱) در ۳۲ مجله علمی - پژوهشی (متعلق به حوزه‌های مختلف علوم انسانی) به چاپ رسیده‌اند. بیشترین مقالات بررسی شده، متعلق به فصلنامه سیاست (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۷ مقاله)، فصلنامه مطالعات ملی (۵ مقاله) و مجله تحقیقات فرهنگی (۵ مقاله) است. بررسی حوزه مطالعاتی مجلات، نشان دهنده این است که بیشینه مطالعات هویتی در ایران را پژوهشگران علوم اجتماعی و سیاسی انجام داده‌اند.

۲- مفاهیم و واژگان کلیدی

جدول شماره (۲)

مفهوم یا کلیدواژه	تعداد حضور در کلیدواژه‌ها
هویت ملی (ایرانی)	۲۵
هویت	۲۲
هویت دینی (اسلامی)	۱۳
بحران هویت	۶
هویت جهانی	۳
هویت اجتماعی	۳
هویت قومی	۳
سایر مفاهیم مرتبط	۳۲
مجموع	۱۰۷

بررسی کلیدواژه‌های مقالات نشان می‌دهد که کلمه هویت (در شکل‌های گوناگون)، ۱۰۷ بار به‌عنوان کلیدواژه طرح شده است. از این میان، بیشترین فراوانی، به ترتیب متعلق است به مفاهیم هویت ملی یا ایرانی (۲۵ بار)، هویت (۲۲ بار)، هویت دینی یا اسلامی (۱۳ بار)، بحران هویت (۶ بار)، هویت جهانی (۳ بار)، هویت اجتماعی (۳ بار) و هویت قومی (۳ بار). مفاهیم دیگری که کمتر از ۳ بار به‌عنوان کلیدواژه در مقالات مطرح شده‌اند عبارت‌اند از: هویت تاریخی، هویت فرهنگی، هویت شهری و شهروندی، هویت سیاسی، هویت محله‌ای، سیاست هویتی، منابع و مؤلفه‌های هویتی، هویت جنسی، هویت مقید، هویت ترکیبی، هویت جمعی، عناصر هویت‌ساز، هویت مکان، مدیریت بحران‌های هویتی، هویت امتی، مدیریت هویت، هویت دینی موفق، هویت دینی کلیشه‌ای، هویت دینی آشفته، هویت دینی دیررس، و هویت پیوندی. نکته حائز اهمیت در این زمینه این است که کلیدواژه‌ها، لزوماً و دقیقاً نشان‌دهنده تمرکز مقالات بر آن کلیدواژه یا آن جنبه هویت نیستند و بررسی واژگان کلیدی مقالات در این تحقیق، بیشتر ناظر به این است که خود محققان هویت چه جنبه‌ای از این مفهوم را در مطالعات‌شان برجسته و کلیدی دیده‌اند.

۳- مقطع تحصیلی و جنسیت نویسندگان

جدول شماره (۳)

مقطع تحصیلی نویسندگان	فراوانی
دکتری	۳۵
دانشجوی دکتری	۱۵
کارشناسی ارشد	۲۰
دانشجوی کارشناسی ارشد	۴
ذکر نشده	۳۰
مجموع	۱۰۴

مقالات را ۱۰۴ نویسنده (۸۲ مرد و ۲۲ زن) با تخصص‌های مختلف مانند علوم سیاسی، روان‌شناسی، تاریخ، زبان و ادبیات فارسی، حقوق، روابط بین‌الملل، جامعه‌شناسی (پژوهش اجتماعی)، الهیات، علوم تربیتی، شهرسازی، ارتباطات، مطالعات فرهنگی، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، و جغرافیای سیاسی نوشته‌اند. این نشان می‌دهد این است که هویت‌پژوهی، دغدغه پژوهشگران حوزه‌های مختلف علوم انسانی و حتی علوم فنی (کامپیوتر و شهرسازی) است. هر مقاله را تقریباً ۲ نویسنده نوشته شده و مشارکت پژوهشی زنان در این حوزه، بسیار کمتر از مردان بوده است.

۴- دوره زمانی بررسی مسئله هویت

جدول شماره (۴)

دوره زمانی بررسی هویت	فراوانی	درصد
پیش از انقلاب	۲	۴
پس از انقلاب	۱۴	۲۸
بدون دوره زمانی مشخص	۳۴	۶۸
مجموع	۵۰	۱۰۰

در مقالات بررسی شده، در مجموع، مقوله هویت در ۱۰۰ سال اخیر بررسی شده است. ۱۶ مقاله به دوره زمانی مشخص (عمدتاً پس از انقلاب و به‌ویژه دهه‌های ۷۰ و

۸۰) پرداخته‌اند. اکثر مقالات، دوره زمانی خاصی ندارند یا به دوره زمانی خاصی اشاره نکرده‌اند که موجب شده بسیاری از مقالات ضعف زمان‌مندی داشته باشند.

۵- روش‌شناسی پژوهش‌ها

جدول شماره (۵)

درصد	فراوانی	روش پژوهش
۳۸	۱۹	اسنادی (کتابخانه‌ای)
۳۰	۱۵	پیمایشی (زمینه‌یابی)
۶	۳	تحلیل محتوا
۴	۲	تحلیل گفتمان
۲	۱	تاریخی
۲	۱	داده بنیاد (مبنایی)
۴	۲	فراتحلیل
۱۴	۷	تلفیقی
۱۰۰	۵۰	مجموع

بررسی روش‌های مورد استفاده در مقالات، نشان دهنده غلبه روش اسنادی (کتابخانه‌ای) بر سایر روش‌هاست. ۳۸ درصد از مقالات از این روش استفاده کرده‌اند. ۷ مقاله از روش‌های تلفیقی (ترکیب دو یا چند روش) استفاده کرده‌اند و علاوه بر روش‌های ذکرشده، روش‌های کیفی‌ای مانند پدیدارشناسی، تکنیک PCM (مدیریت سیکل پروژه)، و متد دلفی را به کار بسته‌اند.

۶- قلمرو یا میدان مطالعه پژوهش‌ها

جدول شماره (۶)

فراوانی	درصد	قلمرو پژوهش
۴	۸	جهانی
۲	۴	قاره‌ای
۱	۲	کشورهای منفرد

۱۹	۳۸	ایران
۲۲	۴۴	شهرهای ایران (و استان‌ها و شهرستان‌ها)
۱	۲	اقوام و اقشار ایرانی
۱	۲	آثار نویسندگان (مورخان و اندیشمندان)
۵۰	۱۰۰	مجموع

ایران، شهرهای ایران، و اقوام و اقشار ایرانی، در مجموع، ۸۴ درصد از قلمرو پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. شهرها و استان‌هایی که قلمرو هویت‌پژوهی بوده‌اند عبارت‌اند از: تهران، گلستان (بندر ترکمن و گنبد کاووس)، مازندران (تنکابن، چالوس، آمل، بابل و ساری)، شیراز، گیلان (رودسر)، زنجان، تبریز، کردستان، قزوین، کاشان، زاهدان، اهواز، ارومیه و خرم‌آباد. تنها کشور منفرد مورد بررسی، جمهوری آذربایجان بوده و مقالات با قلمرو قاره‌ای، ناظر به جهان اسلام و کشورهای آسیایی بوده‌اند. بدین ترتیب، می‌توان گفت که دغدغه اکثر پژوهشگران حوزه هویت، کندوکاو ابعاد گوناگون این مفهوم با عطف نظر به کشور خودمان است.

۷- جامعه آماری یا گروه‌های هدف پژوهش‌ها

جدول شماره (۷)

فرآوانی	درصد	جامعه آماری یا گروه هدف
۲۲	۴۴	افراد و گروه‌ها
۴	۸	متون و منابع مکتوب (کتاب، نشریه، مقاله و پایان‌نامه)
۱	۲	برنامه‌های تلویزیون
۲۳	۴۶	بدون جامعه آماری
۵۰	۱۰۰	مجموع

افراد و گروه‌ها (زنان، دانش‌آموزان، جوانان، دانشجویان، نخبگان، ورزشکاران و...)، جامعه آماری اصلی مقالات را تشکیل می‌دهند. ۲۳ مورد از مقالات (یعنی تقریباً نیمی از مقالات بررسی شده)، جامعه آماری و گروه هدف مشخصی ندارند و یا ذکر نکرده‌اند که می‌توان آن را یکی از نقاط ضعف مقالات دانست.

۸- واحد تحلیل

جدول شماره (۸)

واحد تحلیل	درصد	فراوانی
افراد	۳۸	۱۹
صفات افراد (نگرش‌ها و...)	۴	۲
آثار و ساخته‌های رفتار	۴۲	۲۱
شهر	۴	۲
کشور	۶	۳
محیط وقایع	۲	۱
طرح‌ها و برنامه‌ها	۴	۲
مجموع	۱۰۰	۵۰

واحد تحلیل ۸۰ درصد از مقالات، افراد (یا گروه‌ها) و آثار و ساخته‌های آنها (محتوای کتاب‌ها، اسناد و نشریات، مقالات، گفت‌وگوها و...) است. در بررسی صفات افراد، به دیدگاه‌های صاحب‌نظران و جوانان توجه شده است. ایران، جمهوری آذربایجان و کشورهای آسیای مرکزی، در مقوله کشورها جای گرفته‌اند، و منظور از محیط وقایع، در اینجا، محله‌های شهری است. نکته قابل تأمل در این عرصه این است که اگرچه واحدهای تحلیل در علوم اجتماعی، معمولاً افراد جامعه هستند، اما مطالعات حوزه هویت با کنکاش در واحدهای تحلیل کمتر استفاده شده، گستره و شمول بیشتری خواهند یافت.

۹- نمونه آماری و روش نمونه‌گیری

جدول شماره (۹)

روش نمونه‌گیری	درصد	فراوانی
تصادفی ساده	۸	۴
تصادفی طبقه‌بندی شده	۶	۳
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۱۶	۸
هدفمند	۲	۱

۱	۲	نظری
۱	۲	سهیمه‌ای
۱	۲	احتمالی سیستماتیک
۵	۱۰	تمام شماری
۲۶	۵۲	بدون نمونه‌گیری
۵۰	۱۰۰	مجموع

بررسی نمونه‌های آماری و روش‌های نمونه‌گیری پژوهش‌ها (در پژوهش‌هایی که نمونه‌گیری دارند) نشان می‌دهد که اغلب آنها از روش‌های نمونه‌گیری احتمالی (تصادفی ساده، طبقه‌بندی شده یا طبقه‌ای، خوشه‌ای چندمرحله‌ای و سیستماتیک) استفاده کرده‌اند. ۳ مورد از پژوهش‌ها، روش‌های نمونه‌گیری غیراحتمالی (هدفمند، نظری و سهیمه‌ای) را به کار بسته‌اند. نمونه‌گیری نظری (یا قضاوتی و عمدی) نیز مختص نظریه داده بنیاد (یا مبنایی و زمینه‌ای) است. ۵ مورد از پژوهش‌ها از روش تمام شماری استفاده کرده‌اند و در آنها، نمونه آماری، برابر است با جامعه آماری. به طور کلی، نمونه‌گیری‌ها از میان افراد، کتاب‌ها، پژوهش‌ها، پایان‌نامه‌ها، نشریات و برنامه‌های تلویزیونی انجام گرفته است. بیشترین حجم نمونه، ۱۷۰۰ نفر و کمترین حجم نمونه، ۱۵ سریال است. اگرچه تنوع روش‌های نمونه‌گیری در پژوهش‌ها جالب توجه است، اما صرف نظر از مطالعاتی که به دلیل ماهیت‌شان از نمونه‌گیری استفاده نکرده‌اند، درصد زیاد مطالعات بدون نمونه‌گیری و یا با نمونه‌گیری نامشخص، از ضعف این وجه از هویت پژوهی در کشور حکایت دارد؛ که از قابلیت تعمیم نتایج مطالعات می‌کاهد.

۱۰- پرسش‌ها و فرضیه‌های اصلی پژوهش‌ها و متغیرهای طرح‌شده در آنها

جدول شماره (۱۰)

بُعد هویت	پرسش
هویت ملی (ایرانی)	<p>تأثیر مؤلفه‌های هویت ایرانی بر قدرت نرم ایران؛</p> <p>چیستی و عناصر مؤلفه‌های هویت ملی در جامعه کنونی ایران (و برنامه‌های درسی) و میزان توافق در مورد این مؤلفه‌ها؛</p> <p>احساس تعلق و تعهد ایرانیان نسبت به هویت ملی؛</p> <p>میزان تعلق خاطر جوانان به نمادهای مشترک جامعه (به‌عنوان معرف‌های هویت ملی)؛</p> <p>فرصت‌ها و چالش‌های هویت ایرانی در فرایند جهانی‌شدن؛</p> <p>نسبت هویت ملی و وحدت ملی در مقاطع مختلف تاریخ ایران؛</p> <p>بازنمایی ابعاد تاریخی و سیاسی هویت ملی در تلویزیون ایران؛</p> <p>نقش جنسیت، درآمد، سبک‌های مدیریتی بدن، زبان، ورزش، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، سلامت روان، فرهنگ سیاسی نخبگان و سرمایه اجتماعی در بسترسازی و شکل‌دهی به هویت ملی؛</p> <p>راهکارهای مدیریت هویت؛</p> <p>چیستی هویت شهری، و نسبت هویت و شهر؛</p> <p>نقش تحولات اجتماعی - سیاسی دهه‌های اخیر ایران در شکل‌گیری هویت شهروندی؛</p> <p>نقش دانشگاه به‌عنوان یک زیست جهان در شکل‌گیری هویت سنتی یا مدرن (و یا پیوندی)؛</p> <p>کمیت و کیفیت پایان‌نامه‌های دانشجویی با عنوان و موضوع هویت؛</p> <p>چگونگی تغییر شالوده اجتماعی هویت در جوامع امروزی.</p>
هویت دینی (اسلامی)	<p>چیستی هویت دینی (اسلامی)؛</p> <p>چیستی هویت اسلام سیاسی؛</p> <p>چارچوب کلی اندیشه احیاءگرایی اسلامی؛</p> <p>میزان تعلق خاطر جوانان به هویت دینی؛</p> <p>نقش جنسیت، درآمد، سبک‌های مدیریتی بدن، زبان، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، سلامت روان، و سرمایه اجتماعی در بسترسازی و شکل‌دهی به هویت دینی؛</p> <p>نقش هویت اسلامی در بهسازی شهرها.</p>
سایر ابعاد هویت (جهانی - محلی و...)	<p>همبستگی میان گرایش به هویت ملی (و ابعاد آن)؛ گرایش به هویت قومی (و ابعاد آن)</p> <p>تأثیر نگرش هویت‌محور بر مقوله‌های بنیادین روابط بین‌الملل.</p>
بحران هویت	<p>بحران هویت و شاخص‌های آن؛ نسبت میان فضای مجازی و بحران هویت جمعی.</p>

پرسش‌های طرح‌شده در پژوهش‌ها، بیشتر به دو جنبه ملی و دینی هویت اختصاص یافته و وجوه دیگر هویت مانند جهانی - محلی و... در قیاس با دو بُعد ملی

و دینی، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در ۱۱ مورد از پژوهش‌ها، پرسش خاصی مطرح نشده و این امر به ضعف مسأله مندی آنها منجر شده است.

فرضیه‌ها (در ۱۷ پژوهشی که فرضیه دارند) ناظر به رابطه میان متغیرهای مختلف با بسط و نهادینه‌سازی ابعاد گوناگون هویت (به‌ویژه دینی و ملی) هستند. گستره فرضیه‌های مربوط به هویت ملی (به دلیل گستردگی مطالعات هویت ملی)، بیشتر از هویت دینی و سایر جنبه‌های هویت است. در ۳۳ مقاله نیز فرضیه‌ای طرح نشده است.

جدول شماره (۱۱)

بُعد هویت	فرضیه
هویت ملی (ایرانی)	تأثیر هویت‌گفتن بر حفظ یکپارچگی هویت ملی ایرانی؛ وجود ارتباط معنادار و مستقیم بین هویت ملی و دینی جوانان؛ چندبعدی و ترکیبی بودن هویت ایرانیان؛ سازگاری و انطباق هویت‌های مختلف در ایران به دلیل خصلت تدریجی، تاریخی و استمراری بودن فرایند تکوین این هویت‌ها؛ نقش متغیرهایی مانند پیوندهای منطقه‌ای، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، زبان، رسانه‌ها (مصرف رسانه‌ای و فرهنگی)، سن، جنسیت، تحصیلات، درآمد، منطقه محل سکونت، گستره شبکه روابط، سطح آگاهی، پنداشت از خود، سبک‌های مدیریتی بدن، گروه مرجع، مشارکت گروهی، رضایت از زندگی، احساس تبعیض و بی‌عدالتی، و سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی) در نهادینه‌سازی و بسط هویت ملی.
هویت دینی (اسلامی)	تأثیر هویت اسلامی - ایرانی مبتنی بر معیارهای حقوقی و انسانی بر افزایش قدرت نرم ایران؛ وجود سازگاری و تعامل تاریخی بین دین اسلام و ملیت ایرانی؛ نقش متغیرهایی مانند پیوندهای منطقه‌ای، جهت‌گیری مذهبی (اسلامی)، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، زبان، رسانه‌ها، سن، جنسیت، تحصیلات، درآمد، منطقه محل سکونت، گستره شبکه روابط، سطح آگاهی، پنداشت از خود، سبک‌های مدیریتی بدن، گروه مرجع، مشارکت گروهی، رضایت از زندگی، و احساس تبعیض و بی‌عدالتی در نهادینه‌سازی و بسط هویت دینی.
هویت ملی و بین‌المللی (ایرانی)	نقش هویت در تحول روابط بین‌الملل؛ نقش رسانه‌های ارتباطی نوین در شکل‌گیری احساس تعلق جهانی.
هویت بین‌المللی	نقش اینترنت در تغییر نظام ارزشی و هنجاری و شکل‌گیری بحران هویت.

۱۱- نوع پژوهش‌ها

جدول شماره (۱۲)

نوع پژوهش	درصد	فراوانی
توصیفی	۱۸	۹
توصیفی - تحلیلی	۶۴	۳۲
اکتشافی	۸	۴
بنیادین - کاربردی	۱۰	۵
مجموع	۱۰۰	۵۰

اکثر پژوهش‌های بررسی شده، توصیفی - تحلیلی‌اند که شاید ناشی از خصوصیات موضوع مورد بررسی (هویت) است.

۱۲- تکنیک‌ها و ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها

جدول شماره (۱۳)

تکنیک و ابزار	درصد	فراوانی
متون و منابع مکتوب (کتاب، نشریه، سند و پایان‌نامه) و پایگاه‌های اینترنتی	۵۴	۲۷
پرسشنامه و مصاحبه	۴۲	۲۱
فیلم و سریال	۲	۱
تشکیل کارگاه	۲	۱
مجموع	۱۰۰	۵۰

منابع مکتوب، بیشترین فراوانی را در میان ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات دارند. تحقیقاتی که از مصاحبه (به‌عنوان تکنیک تحقیق) و پرسشنامه (به‌عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات) استفاده کرده‌اند نیز بی‌بهره از متون و منابع مکتوب نیستند. در یکی از تحقیقات از پرسشنامه معکوس استفاده شده و یکی از پژوهش‌ها نیز از طریق تشکیل کارگاه و بحث گروهی به انجام رسیده است.

۱۳- تکنیک‌های تحلیل داده‌ها و نوع آزمون‌های آماری

جدول شماره (۱۴)

فراوانی	درصد	تکنیک تحلیل داده‌ها
۲۸	۵۶	کیفی
۲۲	۴۴	کمی - کیفی
۵۰	۱۰۰	مجموع

۵۶ درصد از پژوهش‌ها، کیفی و بدون آزمون آماری هستند و این یعنی غلبه‌ی وجه کیفی بر وجه کمی مطالعات حوزه‌ی هویت. ۴۴ درصد از پژوهش‌ها (۲۲ مقاله) وجه کمی نیز دارند که در این میان، ۱۹ مقاله از آمار استنباطی (در کنار آمار توصیفی) استفاده کرده‌اند. از میان ۲۱ مقاله‌ای که ابزار پرسشنامه را برای جمع‌آوری اطلاعات به کار بسته‌اند (جدول ۱۳)، ۱۸ مقاله برای سنجش پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده کرده‌اند و ۹ مقاله نیز از تحلیل عاملی برای تعیین روایی مقیاس‌ها بهره برده‌اند. در مجموع، مطالعات حوزه‌ی هویت، نیازمند تقویت جنبه‌های کمی (بدون فروگذاری ابعاد کیفی) و کاربست آزمون‌های آماری پیشرفته برای تجزیه و تحلیل داده‌ها هستند.

۱۴- رویکردهای نظری پژوهش‌ها

جدول شماره (۱۵)

نظریه یا رویکرد	نظریه پرداز	موضوع نظریه	تعداد حضور در پژوهش‌ها
هویت اجتماعی	تاجفل	پیوند هویت اجتماعی با عضویت گروهی	۱۰
وجدان جمعی	امیل دورکیم	وجدان جمعی: مجموعه اعتقادات و احساسات مشترک در میان افراد یک جامعه واحد	۱
پسامدرن	لاکلاو و موفه	نسبی و متکثر بودن هویت‌ها	۱
هویت چندگانه	الستر و اینس‌لی	چندگونگی هویت‌ها	۱
سرمایه اجتماعی	پی یر یوردیو	خصلت ساختاری و تعاملی سرمایه اجتماعی	۱
سرمایه اجتماعی	رابرت پاتنم	مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی	۱
سرمایه اجتماعی	فوکویاما	منابع سرمایه اجتماعی	۱
چندگانگی زیست‌جهان‌ها	پیتر برگر	هویت: بخشی از یک ساختار معین آگاهی	۱

۱	هویت: بر ساخته‌های اجتماعی و سیال و نامتعیین	برگر و جنکینز	بر ساخت گرای
۵	هویت به معنی ایجاد تعادل میان خود و دیگران	اریکسون	توالی شکل‌گیری هویت
۲	گوناگونی هویت	برزونسکی	سبک‌های هویتی یا پردازش هویت
۱	گرایش مردان به داشتن هویت جنسی مستقل	دوروتی اسمیت	فمینیسم
۱	هویت به‌مثابه پیوند میان فرد و ساختار اجتماعی	استرایکر	ساختار اجتماعی و سلسله‌مراتب هویت
۱۰	اعتماد بنیادین و خودآگاهی: شرط اساسی تدارک هویت شخصی	آنتونی گیدنز	مدرنیته متأخر (تشدید یافته) و بازتابی
۷	شکل‌گیری و تغییر مداوم هویت از رهگذر کنش با دیگران	جرج هربرت مید، چارلز هورتون کولی و بلومر	کنش متقابل نمادین
۳	شکل‌گیری هویت بر پایه ویژگی‌های ذهنی - شخصیتی افراد	جرج هربرت مید	رفتار اجتماعی
۲	مناسبات قدرت میان کشورهای مرکز و پیرامون	ایمانوئل والرشتاین	نظم نوین جهانی
۱	تأثیر جهانی‌شدن بر هویت	رابرتسون	جهانی‌شدن و هویت
۱	هویت در دوران جهانی‌شدن	تاملینسون	جهانی‌شدن و هویت
۱	تحول رابطه مکان با فرهنگ و هویت	تامپسون	محل‌زدایی
۱	تحول رابطه مکان با فرهنگ و هویت	آپادورای و فیزرستون	سرزمین‌زدایی
۳	هویت: سرچشمه معنا و تجربه	ریچارد جنکینز	هویت اجتماعی
۱	مناسبات قدرت	جوزف نای	قدرت نرم
۱	سازوکار تأثیرگذاری سبک زندگی بر هویت	کمپ بل	نظریه تصدیق
۱	تأیید و تصدیق هویت از طریق مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی	هاگارد و ویلیامز	نظریه تصدیق
۱	چگونگی استفاده از کالا به‌مثابه نشانه هویت	پی‌یر بوردیو	تمایز
۱	خلق افراد دارای هویت مشخص توسط ساختار اجتماعی	وایت	ساختاری
۱	تعریف هویت افراد بر مبنای جایگاه و تعلقات گروهی	تریاندیس	نظریه بین فرهنگی خود

بحران هویت	لوسین پای	عوامل مؤثر بر بحران هویت	۱
هویت ارتباطی	چیک، اسمیت و تروپ	تأثیر دیگران بر تکوین هویت فرد	۲
وضعیت‌های هویتی	مارسیا	حالت‌های مختلف هویت	۲

نظریه‌های کنش‌گرای تاجفل، مید، کولی و بلومر، و نظریه تلفیقی گیدنز (تلفیق عاملیت و ساختار)، بیش از سایر نظریه‌ها مورد استفاده پژوهشگران قرار گرفته است. در ۲۰ درصد از مقالات (۱۰ مقاله)، نظریه‌ای طرح نشده و استفاده محدود از نظریه‌ها در بسیاری از مقالات، موجب ضعف جنبه نظری آنها شده است.

۱۵- مؤلفه‌های هویت ملی

جدول شماره (۱۶)

مؤلفه	دین (مذهب)	زبان و ادبیات ملی	احساس تعلق و وفاداری به کشور	جغرافیا (عنصر سرزمین)	تاریخ مشترک	فرهنگ (میراث فرهنگی)	نژاد	ارزش‌ها و هنجارهای ملی و فرهنگی	نمادها و اسطوره‌های ملی	آداب و رسوم ملی	ساختار سیاسی (دولت ملی)	مردم ایران	علاقه‌مندی به ملیت ایرانی	هنر ایرانی	مدرنیته
فراوانی	۱۹	۱۹	۱۴	۱۶	۲۲	۱۷	۳	۴	۱۳	۸	۱۳	۵	۵	۳	۶

در ۳۳ مقاله از ۵۰ مقاله بررسی شده، مؤلفه‌های هویت ملی ذکر شده و در ۲۲ مقاله، تاریخ مشترک به‌عنوان مؤلفه هویت ملی طرح شده است. پس از آن، به ترتیب، دین اسلام و مذهب تشیع (۱۹ مقاله)، زبان و ادبیات ملی (۱۹ مقاله)، میراث فرهنگی (۱۷ مقاله)، سرزمین (۱۶ مقاله)، احساس تعلق و وفاداری به کشور (۱۴ مقاله)، دولت ملی (۱۳ مقاله)، و نمادها و اسطوره‌های ملی (۱۳ مقاله) بیشترین فراوانی را دارند. علاوه بر موارد ذکرشده در جدول ۱۶، این موارد نیز در مقالات مختلف به‌عنوان مؤلفه هویت ملی مطرح شده‌اند: اجتماع، ویژگی‌های ایرانی (جوانمردی، مهمان‌نوازی و...)، اقتصاد، کارسالاری، هنر ایرانی (موسیقی، خط، معماری، قالیبافی)، روش‌های تولید، فردیت، عارفانه، اعیاد و جشن‌های ملی، طبقات اجتماعی، پول مشترک، بیدادستیزی و دادگری، اندیشه و فهم مشترک، آگاهی جمعی، مطبوعات و آثار چاپی، آیین کشورداری، ارتباط

معنوی با گذشته تمدنی، عضویت‌های گروهی، دانش سیاسی، و نهادهای اقتصادی و سیاسی. ملاحظه می‌شود که به غیر از چند مؤلفه اصلی، در مورد سایر مؤلفه‌های هویت ملی در کشور توافق چندانی وجود ندارد. هم‌چنین در خصوص طرح مفاهیم مختلف به‌عنوان مؤلفه هویت ملی، مبنای مشخصی در مقالات ارائه نشده است.

۱۶- مؤلفه‌های هویت دینی (اسلامی)

جدول شماره (۱۷)

مؤلفه	فراوانی
درک و دریافت عقل‌گرایانه از دین	۸
پایبندی به دین و تعالیم مذهبی مشترک	۳
احساس تعهد در قبال ارزش‌ها و باورهای مکتب	۳
توجه به بزرگان و مناسک دینی	۳
مذهب شیعه	۴
نگرش و فرهنگ دینی	۳
مشارکت در گروه‌ها و برنامه‌های اسلامی	۲
وجود ارتباطات و اجتماعات دینی	۲
تلاش برای پیشرفت و دانش‌اندوزی	۲
خودشناسی و خودشناسی فردی و جمعی	۲

درک و دریافت عقل‌گرایانه از دین، در ۸ مقاله به‌عنوان مؤلفه هویت دینی ذکر شده و بنابراین دارای بیشترین فراوانی است. جدول ۱۷ هم‌چنین شامل مؤلفه‌هایی است که در ۲ الی ۶ مقاله به‌عنوان مؤلفه هویت دینی ذکر شده‌اند. سایر مؤلفه‌های هویت دینی (اسلامی) که در کمتر از ۲ مقاله از آنها نام برده شده عبارت‌اند از: همجواری علم و دین (عدم جداسازی ارزش‌ها از علم)؛ عمل دینی؛ رویکرد مثبت به آینده؛ خداشناسی؛ اعتقاد به مبدأ هستی و خدامحوری (جهان‌بینی دینی یا توحیدی)؛ حس مسئولیت و تعهد شخصی و جمعی (خودکنترلی)؛ رواج احکام اسلامی؛ یکتاپرستی؛ اخلاق اجتماعی و فرهنگ انسان‌گرا (حفظ کرامت انسانی)؛ عرفان اسلامی - ایرانی؛ توسل به استدلال در تشریح گزاره‌ها، احکام و عقاید دینی؛ نمادهای دینی (مساجد و مراکز فرهنگی)؛ معماری اسلامی - ایرانی؛ تحقق عدالت و حقوق اسلامی؛ برابری افراد؛ اهمیت شورا و مشورت؛ رواج ارزش‌هایی مانند قناعت، بومی‌گری، تفکر غیرمادی‌گرایانه و پرهیز از خودنمایی و مصرف افراطی. در ۲۱ مقاله، سخنی از این مؤلفه‌ها به میان نیامده است. در مجموع، مطالعات بررسی شده، چنان که باید به بررسی و تبیین مؤلفه‌های هویت اسلامی پرداخته‌اند.

۱۷- مهم‌ترین یافته‌های پژوهش‌ها

در مجموع، مهم‌ترین یافته‌های ۵۰ پژوهش بررسی شده عبارت‌اند از:
جدول شماره (۱۸)

بُعد هویت	یافته
هویت ملی	<p>وجود ارتباط میان هویت ملی و هویت دینی جوانان؛ نسبیت هویت ملی به تناسب زمان و مکان و از حیث عناصر و تعاریف ارائه شده؛ لزوم فهم اجزاء تشکیل دهنده هویت ملی به منظور تقویت این هویت؛ برقراری سازش میان فرهنگ ملی و فرهنگ‌های فراملی در جهت کاهش تنش‌های هویتی؛ غفلت از ابعاد هویتی مختلف به دلیل باور بنیادین به گفتمان هویت ملی در ایران؛ لزوم برقراری گفتمان دوسویه و چندسویه بین دولت و ملت، و بین گروه‌ها و نیروهای اجتماعی؛ درون‌زا بودن اساس هویت ملی در ایران به‌عنوان وجه ممیزه پیدایش این هویت؛ بازنمایی ایدئولوژیک هویت ملی در رسانه‌ها؛ سبک‌های زندگی مذهبی: عامل تقویت هویت ملی ایرانیان؛ سبک‌های زندگی غربی: عامل تضعیف هویت ملی و ایجاد هویت‌های فراملی و جهانی؛ وابستگی جهت‌گیری دولت به جهت‌گیری هویتی نخبگان حاکم؛ پذیرش بازتابندگی شکل‌گیری هویت‌ها در برابر جبرگرایی تبیین‌های ساختاری؛ تعریف مبنای هویت اجتماعی افراد بر اساس فعالیت‌های مبتنی بر مصرف؛ تقویت تعلقات عام‌گرایانه و بازسازی اعتماد مردم به مسئولان: عامل ارتقاء هویت شهروندی؛ سهم منابع هویتی در هویت فرهنگی ایرانیان به مثابه عامل توازن میان این منابع.</p>
هویت دینی	<p>نقش تعیین‌کننده هویت دینی در فرایند هویت‌یابی افراد؛ واقعی بودن تنوع هویت‌های دینی؛ تعامل هویت‌های دینی: عامل بسط فرهنگ و تمدن اسلامی؛ رابطه مثبت و معنادار جهت‌گیری مذهبی با ابعاد فردی، ارتباطی و قومی هویت؛ وجود رابطه بین هویت دینی و سلامت روان، و هویت دینی و سرمایه اجتماعی؛ گفتمان اسلامی هویت ایرانی به منزله مهم‌ترین عنصر هویت‌بخش کشور در عصر جدید؛ ضرورت تبیین معرفت‌شناختی پارادایم هویتی اسلام از طریق گفتمان احیاگری اسلامی.</p>
سایر ابعاد هویت (جهانی - محلی و...)	<p>نادیده گرفتن نشانه‌های تنوع فرهنگی در سیاست‌های هویت‌سازی کشور؛ رسانه‌های نوین: عامل تغییر در نهادهای هویت‌ساز؛ فضای مجازی: دگرگون‌کننده عوامل معنا‌ساز هویتی.</p>
بحران هویت	<p>اهمیت بحران هویت انسان‌ها در جهان‌بینی اسلامی؛ اجبار و تحمیل: محدودکننده فرایند هویت‌یابی فرد؛ عدم آموزش افراد جامعه برای برقراری تعادل میان هویت‌های مختلف؛ احساس فرودستی مسلمانان نسبت به غرب: عامل پدیداری هویت‌های معارضه‌جو.</p>

۱۸- پیشنهادات پژوهش‌ها

جدول شماره (۱۹)

پیشنهاد	سطح پیشنهاد
۱- بسط هویت پژوهی با نگرش بین رشته‌ای؛ ۲- درونی کردن ارزش‌های دینی و اخلاقی به طرق مختلف کاربردی؛ ۳- پرهیز از یکسونگری در بررسی لایه‌های گوناگون پدیده‌های اجتماعی؛ ۴- افزایش آگاهی نسبت به تاریخ و میراث ملی	۳-۸ پیشنهاد پژوهشی
۱- ساخت و پخش برنامه در جهت تقویت هویت دینی؛ ۲- فهم بهتر از هویت دینی در سازمان‌ها؛ ۳- برنامه‌ریزی از سوی سازمان‌های ذیربط (وزارت فرهنگ، آموزش و پرورش، سازمان ملی جوانان و...) در جهت شناساندن، شخصیت‌ها و وقایع و ملی؛ ۴- گنجاندن مؤلفه‌های هویت ملی در اهداف سازمان‌های آموزشی و توجه متناسب به دو جنبه هویتی (دینی و ملی)؛ ۵- اتخاذ راهبرد مناسب از سوی مدیریت شهری در چارچوب یک مدیریت واحد برای مقابله با بحران هویت در فضاهای شهری.	۳-۹ پیشنهاد سازمانی
۱- زنده کردن اصالت ایرانی - اسلامی با نکوداشت بزرگان ایران و اسلام؛ ۲- بازگشت به ریشه‌ها، بازیابی خود و هویت خویش در طراحی و برنامه‌ریزی و توجه به خاستگاه و زادبوم؛ ۳- برخورد برابر دولت با گروه‌های اجتماعی؛ ۴- ارائه تعریفی تمهیدگرا از هویت خویش؛ ۵- تقویت مؤلفه‌های جدید هویت ایرانی (به‌ویژه اصل مردم‌سالاری دینی)؛ ۶- تلاش در جهت ایجاد وحدت بین هویت دینی و ایرانی؛ ۷- نگرستن به مقوله روابط بین‌الملل از دریچه هویت؛ ۸- ارتقاء هویت‌خواهی مبتنی بر ارزش‌های فرهنگی؛ ۹- تجمیع عناصر ثابت و متغیر هویت ملی و ارائه تعریفی جامع و پویا از این هویت در جهت وحدت ملی؛ ۱۰- حرکت در جهت توسعه ایرانی متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی و متکی به ارزش‌های اسلامی با تأکید بر عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق و کرامت انسان‌ها؛ ۱۱- تقویت پیوستگی بین مردم و حکومت و فراهم آوردن فرصت‌های برابر برای همه؛ ۱۲- حاکمیت نگرش‌های مردم‌سالارانه در دولت؛ ۱۳- احترام به زبان ملی و زبان قومیت‌ها؛ ۱۴- افزایش تولید فرهنگی؛ ۱۵- لزوم انعطاف‌پذیری فرهنگ سیاسی در برابر چالش‌های نوین هویت ملی؛ ۱۶- تقویت مشارکت سیاسی جوانان برای تقویت جنبه سیاسی هویت ملی؛ ۱۷- برنامه‌ریزی جهت مشارکت جوانان در گروه‌های مناسب همسالان (تقویت بُعد اجتماعی هویت ملی)؛ ۱۸- توازن منطقی بین سه وجه ایران‌گرایی، اسلام‌گرایی و تجددگرایی در جامعه؛ ۱۹- سیاست‌گذاری در جهت ارتقای هویت شهروندی؛ ۲۰- برگزاری همایش‌ها، تشکیل کارگاه‌ها و تشویق مقاله‌نویسی در حیطه هویت اسلامی - ایرانی؛ ۲۱- لزوم مدیریت علمی اقوام و تدوین سیاست‌های مناسب؛ ۲۲- توجه به منابع هویت‌ساز جدید با تمرکز بر فضای مجازی؛ ۲۳- لزوم بازنگری در ابزارها و روش‌های سنجش هویت ملی.	۳-۹
۱- گفت‌وگو میان تمدن‌های مختلف در عصر جهانی شدن (با تأکید بر هویت جغرافیایی و ژئوپلیتیک ایران)؛ ۲- مواجهه عقلایی با روند جهانی شدن.	۳-۱۰ پیشنهاد فلسفی

با توجه به کثرت مطالعاتی که معطوف به هویت ملی‌اند، بیشینه پیشنهادات ارائه شده در مقالات، در سطح ملی است و کمترین پیشنهادات، به سطح بین‌المللی تعلق دارد. در ۱۷ مقاله نیز پیشنهادی مطرح نشده است.

نتیجه‌گیری

بررسی مؤلفه‌های شکلی و جنبه‌های محتوایی هویت‌پژوهی در کشور، امکان‌های بالقوه و بالفعل این پژوهش‌ها را در دسترس مان قرار می‌دهد؛ پژوهش‌هایی که در کنار ارزش و کارآیندی غیرقابل انکار، در برخی زمینه‌ها با کم‌مایگی مواجه‌اند. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که مقالات علمی معطوف به هویت در ایران در دهه اخیر، عمدتاً توسط محققان علوم اجتماعی و سیاسی نوشته شده و بیشتر، ناظر به هویت ملی (ایرانی) است تا هویت دینی (اسلامی). این پژوهشگران، اکثراً مرد و دارای مدرک دکتری بوده و بیشتر آنها قلمرو ایران (و نیز شهرها و اقوام ایرانی) در دوره زمانی پس از انقلاب (به‌ویژه دهه‌های ۷۰ و ۸۰ شمسی) را دستمایه کار خود قرار داده‌اند. این مطالعات، اغلب، اسنادی (کتابخانه‌ای) و توصیفی - تحلیلی (کیفی) با واحد تحلیل افراد (یا گروه‌ها) و آثار و ساخته‌های افراد هستند. بیشتر پژوهش‌ها از متون و منابع مکتوب برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده کرده و افراد و گروه‌ها (زنان، جوانان، دانشجویان و...) را به‌عنوان جامعه آماری یا گروه هدف خود برگزیده‌اند. روش‌های نمونه‌گیری احتمالی نیز بیش از سایر روش‌های نمونه‌گیری، مورد استفاده نویسندگان مقالات قرار گرفته است. در یک نگاه کلی، نقاط ضعف و قوت پژوهش‌های بررسی شده را می‌توان در قالب جدول زیر خلاصه کرد:

جدول شماره (۲۰)

نقاط قوت	نقاط ضعف
<ul style="list-style-type: none"> تمرکز عمده بر ایران و کاربردی بودن نتایج مطالعات پیشنهادی قابل اجرا؛ همکاری میان‌رشته‌ای در بررسی ابعاد مختلف هویت؛ فراهم‌آوری اطلاعات با ارزش توجه به جنبه‌های گوناگون مفهوم هویت؛ تلفیق روش‌های کمی و کیفی؛ ترکیب دیدگاه‌های کلاسیک و مدرن در بخش تئوریک و استفاده از نظرات 	<ul style="list-style-type: none"> توجه نامتوازن به ابعاد گوناگون هویت؛ فقدان جامعه آماری یا گروه هدف معین در بسیاری از پژوهش‌ها؛ ضعف نمونه‌گیری و تأثیر آن بر قابلیت تعمیم نتایج مطالعات؛ ضعف مسأله‌مندی در مقالات فاقد پرسش مشخص؛ وجه تئوریک ضعیف بسیاری از مقالات؛ عدم اجماع بر سر مؤلفه‌های هویت ملی و فقدان مبنای مشخص برای در نظر گرفتن یک مفهوم به‌عنوان مؤلفه هویت ملی؛ کاستی مطالعات نظام‌مند دریاب مؤلفه‌های هویت دینی و در

<p>عین حال، کثرت مؤلفه‌های در نظر گرفته شده برای این هویت از سوی محققان؛</p> <ul style="list-style-type: none"> • استفاده ناکافی از منابع غیرفارسی و آثار اصلی و جدید؛ • ضعف در زمینه تعریف مفاهیم و یا تعریف عملیاتی متغیرها و نیز تمایز قائل نشدن بین مفاهیم و متغیرها؛ • توجه ناکافی به پیشینه تجربی موضوع تحقیق؛ • تأکید بر جنبه‌های خاص از موضوع (مثلاً تاریخی) و ارائه تبیین‌های تک علتی. 	<p>اندیشمندان حوزه‌های مختلف؛</p> <ul style="list-style-type: none"> • استفاده از ایده ترکیبی بودن و چندگانه بودن به عنوان مبنای تحلیل؛ • آسیب‌شناسی و نقد برنامه‌ها و سیاست‌های هویتی.
---	---

نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که گستره مطالعه هویت ملی در میان محققان کشورمان قابل توجه است. مطالعه علمی هویت در کشور با بررسی دقیق‌تر مفاهیمی مانند هویت جهانی، هویت سیاسی، هویت اجتماعی، هویت فرهنگی، هویت شهری، هویت مجازی، هویت مبتنی بر محله یا جنسیت و جز اینها، درک جامع‌تری از ارتباط میان این مفاهیم و تفاوت‌های آنها به دست خواهد آورد. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که تاریخ مشترک، بیش از سایر مفاهیم به‌عنوان مؤلفه هویت ملی ذکر شده و درک عقل‌گرایانه از دین، بیشترین فراوانی را در میان مؤلفه‌های هویت دینی دارد. نکته اینجاست که مطالعات مختلف، مؤلفه‌های گوناگونی را بدون ذکر مبنای منطقی به‌عنوان مؤلفه هویت (به‌ویژه ملی یا دینی) پیش کشیده‌اند و مشخص نکرده‌اند که به‌عنوان مثال، آیا مؤلفه‌های هویت دینی و ملی، و مؤلفه‌های هویت ملی و اجتماعی یکسان هستند؟ اگر بُعد هویت را عام‌تر از مؤلفه، و مؤلفه هویت را عام‌تر از نماد آن در نظر بگیریم (لقمان‌نیا و دیگران، ۱۳۹۱: ۴۸)، بسیاری از پژوهش‌ها، بین بُعد (مثل جغرافیا)، مؤلفه (مانند سرزمین) و نماد یا شاخص هویت ملی (مثل پرچم و سرود ملی) تفاوتی قائل نشده‌اند. نتایج پژوهش حاضر هم‌چنین مؤید این واقعیت است که در کشور ما، پژوهش علمی نظام‌مند در حوزه هویت دینی (اسلامی) چندان پرشمار نیست و این در حالی است که «هویت ایرانیان براساس اسلام شیعی تعریف شدنی است» (آبراهامیان، ۱۳۹۱: ۱۶) و «دین اسلام و مذهب تشیع، عنصر برجسته هویت ملی ایرانیان است» (کلانتری و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۲۹). برای برقراری ارتباط بیشتر میان دو بُعد هویتی اصلی‌ای که در مقالات بدان‌ها پرداخته شده (ملی و دینی)، از جمله باید تجربه‌های هویت‌ساز و مشترک مردم ایران در دهه‌های گذشته (مانند تهدیدات غرب، انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی، و جنگ تحمیلی) را با عطف نظر به آموزه‌های دینی بازتحلیل کرده و آنها را با مؤلفه‌های فرهنگ و تمدن ایرانی به شکلی عقلانی (بدون نادیده انگاشتن

شرایط دنیای امروز) تلفیق کرد. توجه بیشتر به مسأله بحران هویت، شناخت گروه‌های هویتی جدید، کاربست بیش از پیش هویت‌پژوهی بین رشته‌ای، بررسی رابطه هویت و فضای مجازی، و مواجهه مناسب با مسأله هویت بین‌المللی (توجه به این نکته که هویت جهانی، لزوماً در تضاد با هویت دینی و ملی نیست)، برخی از ضرورت‌های مطالعات هویتی در آینده‌اند.

منابع

- آبراهامیان، یرواند (۱۳۹۱): *تاریخ ایران مدرن*، ترجمه محمدابراهیم فتاحی، تهران: نی.
- آشنا، حسام‌الدین و روحانی، محمدرضا (۱۳۸۹): «هویت فرهنگی ایرانیان»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره سوم، ش ۴، صص ۱۵۷-۱۸۵.
- احمدی‌پور، زهرا و حیدری، طهمورث و لشگری، احسان (۱۳۸۹): «جهانی‌شدن و هویت ایرانی»، *مجله تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، دوره ۱۵، ش ۱۸، صص ۲۵-۴۰.
- ازکیا، مصطفی و دربان آستانه، علیرضا (۱۳۸۲): *روش‌های کاربردی تحقیق*، تهران: کیهان.
- افروغ، عماد (۱۳۸۷): *هویت ایرانی و حقوق فرهنگی*، تهران: سوره مهر.
- برگر، پیتر و برگر، بریجیت و کلنر، هانسفرید (۱۳۸۱): *ذهن بی‌خانمان (نوسازی و آگاهی)*، ترجمه محمد ساوجی، تهران، نی.
- جعفرزاده‌پور، فروزنده (۱۳۸۹): «کتاب‌های درسی و هویت ملی؛ فراتحلیل مطالعات انجام‌شده درباره کتاب‌های درسی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۱، ش ۲، صص ۳۱-۵۴.
- ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۸۶): «فراتحلیل مطالعات انجام‌شده در زمینه جذب نخبگان و پیشگیری از مهاجرت آنان»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره هشتم، ش ۱، صص ۱۱۳-۱۳۵.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۹): *روش تحقیق در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل*، تهران: فرزاد روز.
- سفیری، خدیجه و غفوری، معصومه (۱۳۸۸): «بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران»، *مجله پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه*، ش ۲، صص ۱-۲۷.
- شیخ‌خواندی، داور (۱۳۷۹): *تکوین و تنفید هویت ایرانی*، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- صالحی‌امیری، رضا (۱۳۸۷): *پژوهشنامه هویت*، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- صدیق سروسستانی، رحمت‌الله (۱۳۷۹): «فراتحلیل مطالعات آسیب‌شناسی اجتماعی در ایران»، *مجله نامه علوم اجتماعی*، ش ۱۵، صص ۶۷-۱۰۴.
- صدیق سروسستانی، رحمت‌الله و قادری، صلاح‌الدین (۱۳۸۸): «ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی هویت دانشجویان بر مبنای مؤلفه‌های سنتی و مدرن»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۸، صص ۳۵-۶۵.
- عبداللهی، محمد (۱۳۸۹): «هویت ملی در ایران»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ش ۵۰، صص ۱-۳۶.

- قربانی، قدرت‌الله (۱۳۸۳)؛ «هویت ملی از دیدگاه شهید مطهری»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۵، ش ۲۰، صص ۶۳-۸۶.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۹)؛ *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (قدرت هویت)*، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
- کریمی، جلیل و محمدپور، احمد و قادری، صلاح‌الدین (۱۳۹۱)؛ «جامعه‌شناسی و مشکله هویت ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۳، ش ۱، صص ۲۹-۵۷.
- کلانتری، عبدالحسین و عزیزی، جلیل و زاهدانی، سعید (۱۳۸۸)؛ «هویت دینی و جوانان»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۶، صص ۱۲۵-۱۴۱.
- گنجی، محمد و نعمت‌اللهی، زهرا و طاهری، زهرا (۱۳۸۹)؛ «رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی در بین مردم شهر کاشان»، *فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی*، س ۲۱، ش ۴، صص ۱۲۳-۱۴۴.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷)؛ *تجدد و تشخیص (جامعه و هویت شخصی در عصر جدید)*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نی.
- لقمان‌نیا، مهدی و خامسان، احمد و احمدی، طیبه (۱۳۹۱)؛ «توافق و عدم توافق در زمینه مؤلفه‌های هویت ملی و تلویحات آن در نظام آموزش و پرورش ایران»، *مجله پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، س ۹، دوره دوم، ش ۶، صص ۳۸-۵۷.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۷)؛ *دموکراسی و هویت ایرانی*، تهران: کویر.
- مرشدی‌زاد، علی و احمدلو، کاووس (۱۳۹۲)؛ *سازگاری هویت ملی و هویت اسلامی در پرتو سند چشم‌انداز، چکیده مقالات همایش ملی الگوی هویت اسلامی - ایرانی در چشم‌انداز ۱۴۱۵*، تهران، انتشارات تمدن ایرانی.
- مرشدی‌زاد، علی و غفاری، زاهد و قادرزاده، هیرش (۱۳۸۹)؛ «بازنمایی هویت ملی و قومی در نشریات دانشجویی گُردزبان»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*، س ۲، ش ۸، صص ۷۵-۱۰۱.
- مشیرزاده، حمیرا و مسعودی، حیدرعلی (۱۳۸۸)؛ «هویت و حوزه‌های مفهومی روابط بین‌الملل»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۹، ش ۴، صص ۲۵۱-۲۶۹.
- نصری، قدیر (۱۳۸۷)؛ *مبانی هویت ایرانی*، تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- هومن، حیدرعلی (۱۳۸۷)؛ *راهنمای عملی فراتحلیل در پژوهش علمی*، تهران: سمت.
- Helms, J (1999); "A meta-analysis of the white racial identity", *Journal of Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, Vol 32, No 3, PP 122-137.
- Kroger, J & Martinussen, M and Marcia, J (2010); "Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis", *Journal of Adolescence*; 33 (5): 683-698.
- Sagbiel, F and Vazquez-Cupeiro, S (2010); *Stereotypes and Identity: Meta-analysis of gender and science research*; available at www.genderandscience.org/doc/TR3_stereotypes.pdf.
- Salters-Pedneault, Kristalyn (2010); *What is meta-analysis*; available at <http://bpd.about.com/od/glossary/g/Meta-Analysis.htm>.
- Sierra, J & Hyman, M and Heiser, R (2012); "Ethnic identity in advertising: A meta-analysis", *Journal of Promotion Management*, No 18, PP 489-513.
- Smith, T and Silva, L (2011); "Ethnic identity and personal well-being of people of color: A meta-analysis", *Journal of Counseling Psychology*; 58 (1): 42-60.

پیوست (فهرست مقالات بررسی شده در فراتحلیل)

- آشنا، حسام‌الدین و روحانی، محمدرضا (۱۳۸۹)؛ «هویت فرهنگی ایرانیان: از رویکردهای نظری تا مؤلفه‌های بنیادی»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره سوم، ش ۹، صص ۱۵۷-۱۸۵.
- ابادزی، یوسف و چاوشیان، حسن (۱۳۸۱)؛ «از طبقه اجتماعی تا سبک زندگی: رویکردهای نوین در تحلیل جامعه‌شناختی هویت اجتماعی»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۲۰، صص ۳-۲۷.
- ابوالحسنی، رحیم (۱۳۸۷)؛ «مؤلفه‌های هویت ملی با رویکردی پژوهشی»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۸، ش ۴، صص ۱-۲۲.
- احمدی، حمید (۱۳۸۴)؛ «دین و ملیت در هویت ایرانی»، *فصلنامه سیاست*، ش ۶۷، صص ۲۷-۳۶.
- احمدی‌پور، زهرا و حیدری، طهمورث و لشگری، احسان (۱۳۸۹) «جهانی‌شدن و هویت ایرانی»، *مجله تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، دوره ۱۵، ش ۱۸، صص ۲۵-۴۰.
- اخوان، بهرام و ارغوانی، فریبرز (۱۳۹۰)؛ «نقش هویت دینی در همگرایی ایران و آسیای مرکزی»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۴۱، ش ۳، صص ۱-۲۱.
- اشرفی، اکبر (۱۳۸۷)؛ «مسأله هویت ایرانی در ایران معاصر»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*، ش ۱، صص ۱۰۵-۱۲۰.
- اکبری، بهمن (۱۳۸۷)؛ «بحران هویت و هویت دینی»، *مجله پیک نور*، ش ۶، صص ۲۱۹-۲۳۱.
- امام‌جمعه‌زاده، جواد و نجات‌پور، مجید و زنگنه، حمید و زرین، بهروز (۱۳۸۹)؛ «ایران فرهنگی: تعامل یا تقابل با هویت غرب»، *مجله غرب‌شناسی بنیادی*، ش ۲، صص ۱۵-۳۸.
- بیات، بهرام و آزادواری، علی‌اکبر (۱۳۸۹)؛ «تأثیر جهانی‌سازی بر هویت ملی و جهانی»، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، ش ۲۲، صص ۸۳-۱۰۴.
- جعفرزاده‌پور، فروزنده (۱۳۸۹)؛ «کتاب‌های درسی و هویت ملی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۱۱، صص ۲-۳۱.
- جوانی، حجت‌الله (۱۳۸۴)؛ «هویت دینی یا هویت‌های دینی»، *دوفصلنامه اسلام‌پژوهی*، ش ۱، صص ۱۳۵-۱۵۴.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۷)؛ «نسبت هویت ملی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره نهم، ش ۳ و ۴، صص ۱۴۳-۱۶۴.
- خلیجی، محسن و مجیدی، ابراهیم (۱۳۸۸)؛ «رشد هویت اسلامی - شیعی در جمهوری آذربایجان»، *فصلنامه شیعه‌شناسی*، ش ۷، صص ۳۵-۵۴.
- خواجه‌نوری، بیژن و هاشمی، سمیه و روحانی، علی (۱۳۸۹)؛ «سبک زندگی و هویت ملی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۱۱، صص ۱۲۷-۱۵۲.
- ربیعی، علی (۱۳۸۷)؛ «رسانه‌های نوین و بحران هویت»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۹، صص ۱۵۰-۱۷۶.
- رحمت‌آبادی، الهام و آقابخشی، حبیب (۱۳۸۵)؛ «سبک زندگی و هویت اجتماعی جوانان»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ش ۵، صص ۲۳۵-۲۵۳.
- ساعی، منصور (۱۳۸۸)؛ «بازنمایی ابعاد تاریخی و سیاسی هویت ملی در تلویزیون ایران»، *دوفصلنامه پژوهش سیاست نظری*، ش ۷، صص ۱۱۳-۱۴۲.
- سفیری، خدیجه و غفوری، معصومه (۱۳۸۸)؛ «بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران»، *مجله پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه*، ش ۲، صص ۱-۲۷.

- سلسله، علی و سلسله، محسن (۱۳۸۸)؛ «بررسی تأثیر عامل هویت (ایرانی - اسلامی) بر زیبایی شهر»، *مجله آرمانشهر*، ش ۲، صص ۵۸-۴۷.
- سلطانی، لیلا و زنگی‌آبادی، علی و نسترن، مهین (۱۳۹۰)؛ «برنامه‌ریزی شهری در جهت ارتقای هویت ایرانی - اسلامی زنان»، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی - اسلامی*، ش ۴، صص ۳۶-۲۹.
- سیف‌زاده، حسین و نوری، احد (۱۳۹۰)؛ «هویت ملی و حقوق شهروندی در ایران»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*، س ۳، ش ۱۱، صص ۱۷۰-۱۴۳.
- صباغ، صمد و شالفروش، آرزو (۱۳۸۷)؛ «بررسی ابعاد هویتی دانش‌آموزان دوره متوسطه و عوامل مرتبط با آن»، *فصلنامه جامعه‌شناسی*، سال اول، ش ۱، صص ۶۷-۱۰۹.
- صدیق سروسستانی، رحمت‌الله و قادری، صلاح‌الدین (۱۳۸۸)؛ «ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی هویت دانشجویان بر مبنای مؤلفه‌های سنتی و مدرن»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۸، صص ۶۵-۳۵.
- علیجانی، مریم (۱۳۸۵)؛ «رابطه بین هویت دینی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی»، *مجله مطالعات روان‌شناختی*، دوره دوم، ش ۱ و ۲، صص ۸۹-۱۰۶.
- عزیززاده، محمدباقر و شیرینی، محمد و اوجاقلو، سجاد (۱۳۸۹)؛ «نقش آموزش در ارتقاء شاخص‌های هویت ملی»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره سوم، ش ۹، صص ۱۸۱-۲۰۶.
- قاسمی، علی‌اصغر و ابراهیم‌آبادی، غلامرضا (۱۳۹۰)؛ «نسبت هویت ملی و وحدت ملی در ایران»، *فصلنامه راهبرد*، س ۲۰، ش ۵۹، صص ۱۰۷-۱۳۸.
- قزلسغلی، محمدتقی (۱۳۸۸)؛ «رسانه و ساخت هویت ملی»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۹، ش ۳، صص ۳۲۱-۳۳۸.
- قلی‌پور، آریین و محمداسماعیلی، ندا و قلی‌پور، فتانه (۱۳۸۹)؛ «مدیریت هویت؛ شناسایی راهکارهای تقویت هویت اجتماعی زنان در نهادهای آموزشی»، *فصلنامه زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، دوره هشتم، ش ۴، صص ۱۲۱-۱۴۰.
- قمری، محمدرضا و حسن‌زاده، محمد (۱۳۸۹)؛ «نقش زبان در هویت ملی»، *دوفصلنامه زبان پژوهی*، س ۲، ش ۳، صص ۱۵۳-۱۷۲.
- قنبری، علی و جعفرزاده‌پور، فروزنده (۱۳۹۰)؛ «قدرت هویت ملی در میان ایرانیان»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۲، ش ۴، صص ۲۹-۳.
- کلانتری، عبدالحسین و عزیزی، جلیل و زاهد زاهدانی، سعید (۱۳۸۸)؛ «هویت دینی و جوانان»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۶، صص ۱۲۵-۱۴۱.
- گنجی، محمد و نعمت‌اللهی، زهرا و طاهری، زهرا (۱۳۸۹)؛ «رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، ش ۴۰، صص ۱۲۳-۱۴۴.
- گودرزی، محمود و فراهانی، ابوالفضل و علیدوست، ابراهیم و جلال‌منش، امین (۱۳۸۹)؛ «بررسی هویت دینی و ملی جوانان کشتی‌گیر و فوتبالیست شهر تهران»، *فصلنامه المپیک*، س ۱۸، ش ۳، صص ۳۱-۲۱.
- لقمان‌نیا، مهدی و خامسان، احمد و آیتی، محسن و خلیفه، مجتبی (۱۳۹۰)؛ «شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه‌های درسی براساس نظریه داده بنیاد»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، س ۱۰، ش ۴۰، صص ۳۳-۵۶.
- لقمان‌نیا، مهدی و خامسان، احمد و احمدی یگانه، طیبه (۱۳۹۱)؛ «توافق و عدم توافق در زمینه مؤلفه‌های هویت ملی و تلویحات آن در نظام آموزش و پرورش ایران»، *فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، دوره دوم، ش ۶، صص ۳۸-۵۷.

- مؤتمنی، همایون و یوسفی، رضا و معافی، خدیجه و بریمانی، ابوالقاسم و نیازآذری، کیومرث (۱۳۸۸)؛ «تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر هویت دانشجویان»، *مجله پژوهشنامه تربیتی*، ش ۲۱، صص ۱۳۵-۱۵۲.
- محمدی، محمدعلی و شیانی، ملیحه و روشن‌فکر، پیام (۱۳۸۹)؛ «عوامل مرتبط با هویت شهروندی در شهر تهران»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، س ۱۰، ش ۳۸، صص ۶۵-۸۸.
- مرشدی‌زاد، علی و غفاری، زاهد و قادرزاده، هیرش (۱۳۸۹)؛ «بازنمایی هویت ملی و قومی در نشریات دانشجویی گُردزیان»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*، س ۲، ش ۸، صص ۷۵-۱۰۱.
- مشیرزاده، حمیرا و مسعودی، حیدرعلی (۱۳۸۸)؛ «هویت و حوزه‌های مفهومی روابط بین‌الملل»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۹، ش ۴، صص ۲۵۱-۲۶۹.
- مقصودی، مجتبی (۱۳۸۶)؛ «جایگاه هویت در پایان‌نامه‌های دانشجویی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۸، ش ۳، صص ۸۱-۱۰۱.
- ملکی، امیر و عباس‌پور، علیرضا (۱۳۸۷)؛ «بررسی جامعه‌شناختی نگرش جوانان نسبت به هویت ملی»، *فصلنامه دانش انتظامی*، س ۱۰، ش ۲، صص ۱۵۹-۱۷۶.
- موسوی، محمد و کلانتری، مونا (۱۳۹۱)؛ «رهکارهای تقویت هویت اسلامی و ملی دانشجویان از دیدگاه امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای»، *مجله مطالعات قدرت نرم*، س ۲، ش ۵، صص ۷۱-۹۳.
- نظری، علی‌اشرف (۱۳۸۷)؛ «غرب، هویت و اسلام سیاسی: تصورات و پنداشته‌های غرب از اسلام»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۸، ش ۱، صص ۳۱۷-۳۳۴.
- نظری، علی‌اشرف (۱۳۸۸)؛ «گفتمان هویتی احیای اسلامی: تأملی در زمینه‌ها و اندیشه‌ها»، *دوفصلنامه پژوهش سیاست نظری*، ش ۶، صص ۱-۲۶.
- نقی‌زاده، محمد و طغیانی، شیرین (۱۳۹۰)؛ «ضرورت مدیریت بحران‌های هویتی در فضاها شهری»، *مجله هویت شهر*، س ۵، ش ۹، صص ۷۳-۸۲.
- نوایخش، مهرداد و ظهیری، هوشنگ (۱۳۹۰)؛ «بررسی جامعه‌شناختی رابطه هویت و شهر»، *فصلنامه مطالعات مدیریت شهری*، ش ۵، صص ۲۱-۳۲.
- هاشمی، زهرا و جوکار، بهرام (۱۳۸۹)؛ «بررسی رابطه جهت‌گیری‌های مذهبی اسلامی با ابعاد هویت»، *مجله دانش‌ور رفتار*، س ۱۷، ش ۴۰، صص ۵۹-۷۴.
- هرسیج، حسین و تویسرکانی، مجتبی (۱۳۸۹)؛ «تأثیر مؤلفه‌های هویت‌ساز ایرانی بر قدرت نرم ایران»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره سوم، ش ۹، صص ۱۵۱-۱۸۰.
- الهی‌منش، محمدحسین (۱۳۸۶)؛ «تأثیر فرهنگ سیاسی نخبگان بر هویت ملی ایران»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۷، ش ۳، صص ۲۹-۵۳.

